

A régi diákéletből.¹

A német nyelv a tantervben — úgy látom — először Mária Terézia idejében foglal helyet, a 18. század közepe után. Sőt II. József idejében már két osztályt neveznek el a németről: *kisebb német és nagyobb német osztály*. Akkor t. i. nem számokkal jelölték az osztályt, mint most, — oly semmit mondóan — hanem azon tárgy szerint, mely legnagyobb helyet foglalt el abban az évfolyamban. Így pl. oratorok, poéták, szintakszisták, declinisták, comparisták stb. II. József világboldogító germanizálása már anyja idejében érezteti hatását. 1773-ban egy diák (Kovács Ferencz) már Szebenbe megy a német nyelv megtanulására. Új és szokatlan dolog lehetett, mert a főnök e megjegyzést teszi rá: Egér nem fér lyukába, s tököt köt a farkára.²

A következő évben már megbarátkoztak ezzel az új szokással, mert 1774-ben a főnök (Sepsiszentkirályi Vida Mihály) a német nyelvre Brassóba távozó diák (Farkas Zsigmond) vállalkozására az Isten segítségét kéri: *Cui Deus suo adsit auxilio!*³ 1776-ban pedig a főnök azt jegyzi fel, hogy Nagyajtai Nagy György „clarissimus ac doctissimus“ urat beiktatják a német nyelv tanárává s a saját maga írta nyelvtant kezd tanítani az ifjúságnak.⁴ (Nem várták meg tehát II. József rendeleteit, hanem megelőzték. Benczédi téved, midőn a német tanításának kezdetét 1784-re teszi. L. Kolozsvári Unit. Kollég. Értesítője 1899—1900.) Német vizsgának nyomaira azonban csak 1785-ben akadtam, mikor a tógás és secundanus diákok, s a gyermekek is vizsgáztak németből.⁵ A nagyobbik német osztályról pedig (körülbelül a mai III.—IV. o.-nak felel meg) az van feljegyezve 1787. februáriusáról,⁶ hogy magyarról-németre fordítandó stílusból ez alkalommal vizsgáztak először. Ezóta e tantárgy több-kevesebb megszakítással és több-kevesebb eredménnyel állandóan a tantervben van, de azért Augusztinovics, II. József halála alkalmával meg

¹ A Dávid Ferencz ifj. egyetben tartott felolvasásból.

² Fasc. VI. 79.

³ Fasc. VI. 98.

⁴ Fasc. VI. 127.

⁵ Fasc. VI. 343.

⁶ Fasc. VI. 404.

nem állhatja, hogy szerencsés útat ne kívánjon naplójában a németnek. (Felix iter!)

Pedig az unitárius diákok fasciculusába 1782-ben a főnök *Aurora aurea* cím alatt írja be szóról-szóra II. József türelmi rendeletét, a mely a keresztény türelem nevében minden vallási kényszert kizár s meghagyja, hogy a kik egyik vallásról a másikra térnek, azokat többé üldözni nem szabad, és eltiltja, hogy rájuk börtönt, máglyákat, gályát és korbácsot s nyilvános közmunkát rójjanak.¹ S pedig 1790. februáriusában az ifjuság három napon át naponként kétszer imádkozik a „beteg császárért“, a mit a főnök szerint a „legnagyobb alázattal és ceremóniával“ tettek meg, s ezenfelül még a főnök külön is e szavakkal: „Mutatsd meg uram a te arzodat a te hú szolgádnak, a ki igazságban járt te előtted.“ Mikor sorjában a diákság a templomba ment, más vallású járó-keelőktől az utcán hallották a suttogást: „méltó is, hogy az unitáriusok a császárért alázatosan imádkozzanak, mert nekik s vallásuknak szerfelett kedvezett“.² Mindez azonban nem akadályozhatta meg őket abban, hogy a szászok s a német nyelv iránti szeretetüknek, a hol, s a hogy csak lehetett, kifejezést ne adjanak.

Igy a diákság! De a főhatóság más szemmel nézte a dolgot.

Az 1815-ben tartott főtanácsnak ugyanis egy igen gyakorlati paedagogiai érzékre valló határozata van a német nyelv tanítása ügyében, a mely becsületére válna bármely modern paedagogusnak is. Tárgyalás közben ugyanis előkerül, hogy a német nyelv tanításában igen nagy akadály az, hogy a felsőbb leczkéket hallgató ifjak (t. i. a mai VI.—VIII. o.) mind egy órán tanulják; mert vannak olyanok, a kiket magyarról-németre fordításban kellene gyakorolni, de vannak olyanok is, kik még az articulusokat sem ismerik, sőt olvasni sem tudnak. A főtanács — valóban mély belátással — úgy határoz, hogy az ifjak osztassanak két classisba; az elsőbe a kevesebb, a másodikba a több előmenetelt tett ifjak „*egyéb leczkékre s azokbeli előmenetel és igyekezetre való tekintet nélkül*“. Meglepően helyes gondolat s a mai sikertelenséget is jó részben el lehetne enyésztetni ennek megvalósításával. Mert az osztály-rendszer, ha valamely tárgynál, éppen a németnél a legnagyobb akadály; s ez akadályt úgy lehetne elenyésztetni, ha a tanulókat tekintet nélkül osztályukra, nyelvi tudásuk s szellemi fejlettségük szerint szednők csoportokba.

Régebben a diákok kivétel nélkül mind tanultak theologiai tudományokat, jobban mondva a felső osztályok tanterve így volt megállapítva, hogy az összes studiumok mind a theologia, mint középpont körül forogtak. Sőt 1786. jul.-tól a dogmatica

¹ Fasc. VI. 246.

² Fasc. VII. 15.

theológiát egy végzett diáktól még az oratoroknak és poetáknak is (a mai IV.—V. o.) kellett tanulniok, a kit praeses theologiae-nak neveztek, megkülönböztetésül a theologiae professortól. Amannak a dogm. theológiából vizsgát kellett tennie.¹ Külön theologiai és gimn. tanterv csak 1847-ben állítatott fel, előbbi kezdetben két évi tanfolyammal.

1787. jun.-ában Nagyajtán tartott zsinat P. Horváth Ferenc főgondnok indítványára² kimondja: a ki valamely jótéteményben akar részesedni, előbb egyházi állásra kell magát szentelnie azzal a kötelezettséggel, hogy ha később bármely okból visszavonná szavát, az eddig élvezett jótéteményt egészen vissza kell fizetnie. A tógát ugyan a külső hivatalokra készülők is viselhetik, de semminemű jótéteményben nem részesülhetnek.

Itt már tudatosabbá válik az egyházi és világi rend megkülönböztetése. A papságra és mesterségre készülőknek különben meglehetősen zavaros volt a tanterve. Megtörtént ugyanis, hogy a négyéves filozófiai cursus befejezése után nem lehetett azonnal kimenni papnak vagy mesternek, mert nem volt eklézsia s ha az ilyen végzettek a cursusnak azután is tagjai maradtak, a már hallgatott leczkék hallgatására és újból való vizsgázásra voltak kötelezve. 1803-ban³ három ilyen végzett diák folyomodik, hogy ne kényszeríttessenek a theologiai leczkéken kívül a nyelvek tanulására is, hogy „az eklézsiai állapotra való jobb készülésre és a jobb-jobb authorok olvasására“ több idejük legyen. A consistorium végzése így szól:

1. Akár az eklézsiai, akár a külső állapotban való tökéletesebb lételre elkerülhetetlenül szükséges lévén a nyelvek szorgalmas tanulása, ennek horis publicis leendő teljesítésére, ha kolozsvári kollégiumunkban tanuló minden ifjaink a philosophiai cursusnak bevégezése után is, a maguk tökéletesítésére való vágyódás által nem ösztönöztetnének, ezen végezés által köteleztetnek. Sőt

2. minden egyéb az oratoria classison feljül levő leczkéknak is, a melyekből publicum, vagyis ú. n. generale examenek alkalmatosságával legalább második classist nem nyernek, a philosophicus cursus bevégezése után újra leendő tanulására. E felett

3. publicus praeceptoroknak pro futuro csak azok tétessenek, a kiknek minden felsőbb leczkékből legalább első classisuk leendő.“

Hát az bizonyos, hogy akkor nem éltek a gőz és villamosság korában. Volt idejük ugyanazon dolgokat két-három, sőt több éven át is ismételten tanulni, abból a helyes elvből indulva ki: repetitio est mater studiorum. De hát a diákok nem

¹ Fasc. VI. 379.

² Fasc. VI. 389.

³ L. E. K. T. jegyzőkönyvét.

egy könnyen vették be az elvet. Hogy segítettek tehát magukon? A legegyszerűbb módon, t. i. nem jártak órákra s nem állottak vizsgára. Volt is e miatt panasz a tanári kar részéről a consistoriumhoz. Ez a panaszt még a főtanácshoz is felterjeszti.¹ Itt kimondják, hogy a diákok „a jövő examenre előállani tartoznak privata industriájuk alapján, különben minden iskolai beneficiumtól megfosztatnak, s ekléziába nem rendeltetnek; mostani hibájukért pedig minden praemiumjaikat elvesztik.“ Később még a törvénytárba is beveszik:² „Ha valaki a közvizsgát elégséges és elfogadható ok nélkül háromszor elhanyagolja, a kollégiumból azonnal zárássék ki.“ Ez egyenesen ellenük irányul.

Pákei József igazgató halála után Körmöczy igazgató új tantárgyfelosztást csinál, tekintetbe vévén azt, hogy Molnos Dávid és Fűzi János külföldi akadémiákról hazajöttek, s most a professorok száma 5-re emelkedett. Az egész philosophicus és theologicus cursus a tógás diákokra nézve 4 évre oszlik szorosan meghatározott tanrenddel.³

1818. febr. 16.-án esküdtszék elé kerülnek a physicusok. Az a hibájuk, hogy nem jártak el a pastoralis theologia óráira. Kikérdezéskor ki is jelentik, hogy ezt jövőben sem fogják hallgatni, mert ebben „non multa est scientia“. Ha dogmatica volna, vagy a theologiának más része, milyen az egyháztörténelem, szívesen tennék, de ebből tudnak annyit, a mennyi szükségés.

Az 1830. dombói zsinati főtanács kimondja, hogy a kik végeztek s papi kirendelésüket várják, hetenként egyszer a nyomtatott dogmatica theológiából a professor jelenlétében „közönséges vetélkedést“ tartsanak. Külön papi vizsgát tehát nem tettek a papjelöltek s ez az első nyom, hogy a szaktudományt mélyebben és erősebben követelik a papjelölttől, mint bármely más végzett diáktól. Ez említett „nyomtatott“ könyv lesz később a norma, zsinatokon a papnövéndékek megvizsgálására.

A kik jobb eredménnyel végeztek, azok vagy *publicus praeceptorok* lettek, vagy külföldi egyetemekre mentek tanulmányaik kibővítése végett.

A *publicus praeceptorok* (*köztanítók*) mai terminologia szerint a helyettes tanároknak felelnek meg. Tanították az alsóbb osztályokat egészen a mai VI. osztályig. Kezdetben ehhez nem kellett semmi külön képesítés; elég volt, ha az illető végzett. De az 1840—41. évi téli (ú. n. kis) vizsga után Székely Mózes igazgató már kihirdeti a tógatusok között, hogy a ki ezután köztanításra pályázni akar, a legközelebbi nyári vizsga alkalmával latinból, geographiából, hazai történetből és arithmetiából a vizsgáló-bizottság előtt vizsgát kell tennie s csak az alkal-

¹ L. Főtanácsai jegyzőkönyv 1811.

² Fasc. X. 325.

³ A részleteket l. E. K. T. jegyzőkönyve 1805.

masak neveztetnek ki e hivatalra. A magántanítók is (privati praeceptores) tartásuk kötelességüknek, hogy annyira gyakorolják magukat a latinban, hogy a latin beszédben Corneliusból vagy Eutropiusból bármely helyen készséget mutassanak, ellenkező esetben vagy megfosztatnak tanítványaiktól, vagy nem kapnak.¹

A végzettek között a legkiválóbbakat külföldre küldték. Ennek az intézménynek is tanulságos történelmi háttere van. 1808-ban P. Horváth Miklós főgondnok, a Csókfalván tartott zsinaton P. Horváth Károly és János nevében azt ajánlja, hogy Széplakra mindig olyan „*ifju legénységben magánosan élő pap*“ rendeltessék, a ki három évi szolgálat után ott pénzt gyűjtve, külső országi akadémiára küldessék, mert a szolgálat nem terhes és jövedelme elég nagy („boldogult eleiknek 1700. július 27.-én Széplakon költ dotálásoknál fogva“); tekintve továbbá „közönységünknek a belső felsőbb állapotbéli individuumokra nézve történhető fogyatkozását“. Az indítványt elfogadja a zsinat, s elhatározza, hogy „mostantól fogva ide mind tanulásaira, mind erkölcesire nézve alkalmas deákok“ küldenek; az ifju kötelezze magát három évig hivatala szorgalmas folytatására, nőtlenességben való maradásra, (a mi a lányos apákra nézve hátrányos volt, de annál kedvezőbb a tudományokra) feddhetetlen életre, s jó erkölcsök gyakorlására. Pénzét gyűjtse össze, s ha nem elég, kipótoltatván, menjen ki külföldre. Ha pedig erre magát érdemlenné tenné, jövedelméből levonva a szolgálatért competálhatót, a többi beadatik a közcassába, „lekötve erre nézve minden ingó és ingatlan javait, sőt maga személyét is. Köteles jövedelméről, s költségeiről számadást vezetni, s évenként felterjeszteni a consistoriumnak.“²

Az első pap, a ki Széplakra került ilyen feltételek mellett, Székely Mózes volt, a későbbi püspök, a ki 1811. április 24.-én a consistoriumnak jelenti, hogy három éve kitelt s kéri az intézkedést. Még egy évig ott hagyják, hogy tanuljon németül, hogy a tanulmányok hallgatásában ne legyen akadályozva, s most egyuttal meghatározzák azt is, hogy ezután olyan ifjút jelölnek oda, „a ki a német nyelvben magát előmenetelenen tökéletesítette“. 1815-ben már Kanyaró Mihály a széplaki pap, a ki már egy évi ottléte után kéri az engedelmet, hogy külföldre kimehessen, s költségei összegyűjtése czéljából neki a peregrinatio megengedtesék.

Ez évben újít fel a főtanács egy régi határozatot. Még 1781-ben kimondották ugyanis, hogy azok a professorok és papok, kik közköltségen teszik meg akadémiai expeditiójukat, közköltségen vásárolt könyveik lajstromát kötelesek a főtanácsnak beadni, hogy ha oly utódok nélkül halnak meg, kik cum emo-

¹ L. Érdemsorozati jegyzőkönyv.

² L. 1808. évi főtanács jegyzőkönyvét.

lumento communitalis azokat nem használhatnák, azon könyvek itteni kollégiumunk könyvtárának nevelésére fordíttassanak. Ezt a határozatot eddig nem hajtották végre. Most megújítják, még pedig azzal a hozzáadással, hogy akár vásároltak közöltségen könyveket, akár nem, kötelesek a könyvtárban meg nem levő könyveket adományozni és sajátkezűleg beírni a professoratus jelenlétében a lajstromba.

Ime így készültek elődeink külföldi egyetemekre s így gondoskodtak a közvagyon gyarapításáról!

Ha a végzett diák külföldre ment, vagy papnak, vagy mesternek rendeltetett, s megszűnt a coetus tagja lenni, akkor rendesen szépen kidolgozott beszéddel búcsuzott el attól.

Egy ilyen beszédet fordításban bemutatok. Gejzanovics József senior Tordára menvén papnak, 1770. márczius 21.-én a következő beszéddel (valedictio) búcsuzott el a kollégiumtól:¹

„Mi is virágoztunk! Most már követlek téged édes Jézusom. De engedd meg nekem, hogy elbúcsuzzam azoktól, a kik az én házamban vannak. Luk. 9. De nem sokat késlekedem: itt az ideje, hogy meghalljak az isk. muzsáknak. Ama nemes harczt megharczoltam, pályámat megfutottam. Kedves ifjuság! Istennek szent ifjusága! Legkedvesebb barátaim! Ha dolgaitokban nem is tudtam nektek használni, bizonyára akartam; lelkem sem hiányzott, hogy tanulmányaitokban, előmeneteletekben segítsen, csak erőm. Kormányzásotokra szavazatotokkal a minap megválasztva senkinek — ha jól tudom — terhére nem voltam, csak a ki talán nekem, vagy társaságtoknak titkon, vagy nyilván terhére volt. Ma már visszaadom nektek a fascet, mely senki véréből nem véres. Mert te hisz engem, s én azonnal követlek téged Úr Jézus. De engedd meg nekem, hogy elbúcsuzzam azoktól, a kik eddig velem voltak. Isten veled, aranyos társaság! Az égre méltó társaság! Kedves tógás társaságom, Isten veled! Isten veletek társaim! és tanítványok, kiket ez Athenaeumban érdemem ellenére, nekem adott az Isten. Az elemek kedvezzenek minden tanulmányotoknak s az Isten árássa reátok szellemét, hogy minden dolgaitok kegyességet leheljenek. Isten veletek logikusok! a kiknek 6 éven át úgy világítottam fáklyával, hogy még nem bántam meg a rátok fordított munkámat. Isten veletek rhetorok, kiknek e színjátékban komikus színésze voltam! Játszottunk itt minden darabot, minden szerepet, a nevetőét és siróét, a haragvóét és könyörülőét. Ha valakié másokkal, az én életem is veletek komédia volt, melynek hátra van még befejezése: a halál. Meghalok ma nem magamnak, hanem nektek és úgy halok meg, hogy soha többé nektek fel nem kelek. Ti azonban, o kedves barátaim, éljetez örökre és ha tetszettünk, tapsoljatok. Isten veletek, poéták! Végül min-

¹ Fasc. VI. 38—40.

den osztály, szorgalmas méhek rajai! Nőjjetek a közügy erős oszlopaivá, melyeket a jövő kor egykor megcsodáljon. Isten veletek falak! melyek között 15 kedves esztendőt éltem le. Isten veletek 9 muzsa! melyekre annyi éven át a legnagyobb gondot fordítottam. Ezután már szentségekkel foglalkozom, melyek valamivel többet tesznek a vidám örökkévalóságra. Mert itt az ideje, hogy házmról gondoskodjam. Isten veled szomoru falakkal körülvelt élet! Már élvezni fogom az életet, melyben ezer veszély, s a keserü küzdelem idői után vidám leszek, s az urnak kegyes tömjént áldozok, mint *pap*.“

Ime 15 év, sőt sokkal hosszabb idő mily bensővé és hálássá teszi a viszonyt az iskola és tanítvány között! Ha a mai ifjúságot arra tudnók nevelni, hogy az érettségi után hálás szóval váljon meg az iskolától, tanáraitól, meg volnánk elégedve nevelő munkánk eredményével. De milyen ritkán sikerül ez! Ellenben mily gyakori jelenség, hogy a tanuló minden közöséget leráz magáról az iskolával, s alig várja, hogy érettségi bizonyítványával kezében, hálátlanul rughasson egyet azon az intézeten, a mely őt felnevelte. Ime e tekintetben is jó lesz a multba jární iskolába.

DR. GÁL KELEMEN.

Hálás megemlékezés Isten áldásairól.

(Őszi hálaünnepi beszéd).¹

Alapige Zsolt. 103, 2.: Áldjad én lelkem az
Urát és el ne felejtkezzél semmi jóté-
teményeiről.

Vallásos hitünk erősítésére sok szép és megragadó alkalmat nyújt a természet élete. Emlékezzünk csak vissza a rügy bontogató, virágot fakasztó kies tavaszra. Mennyi édes örömmel, mennyi boldogító reménységgel töltötte be szívünket a megújult természet! Még a meghasonlott lelkű, bánatos kedélyű emberek búsongó arczára is az életkedv egy-egy röpké mosolyát varázsolta a búbájós kikelet. . . És mi a tápláló föld felvidult ábrázolatában, az itt-ott fölesattogó madárdalban s gazdag termést ígérő virágzásban gyönyörködve, nem így szólottunk-e jóslatos reménykedéssel: „Megáld minket Isten, a mi Istenünk?!“

Aztán virágok hulltával, tavasz mulásával, mikor beköszöntött a meleg nyár s áldott heve aranszínüvé érlelte a hullámzó kalászokat; mikor az arató-munkások vidám dala belesendült a természet fönséges harmoniájába; mikor a súlyos kévékből sűrűn rakott kalongyák ezrei ékesítették halmainkat, völgyeinket: nem dobbant-e meg szívünk édes örömeiben? Nem csendültek-e meg ajkainkon a vallásos csodálat és szent elragadtatás hangján az írás szavai: „Mily nagyok a te cselekedeteid, Uram; betelt a föld a te gazdagságiddal?!“

És most, midőn már asztalunkon az új kenyér áldása; midőn kertünk fáinak mosolygó, izes gyümölcsei, bor-termő hegyeink édes fürtjei mintegy kínálva-kinálkoznak leszedésre; midőn a csodaszép természet minden egyes adománya a mi mennyei Atyánknak irántunk való végtelen jóságát hirdeti: egy benső hang, egy szívünk mélyéből fakadó jobb érzés nem indít-e

¹ A Dr. Bedő Albert-féle pályázaton pályadíjat nyert munka.